

Stanisław Niewiński

(Uniwersytet Opolski)

ORCID: 0000-0001-8229-4062

Transformacja systemu politycznego Chin w czasach późnego cesarstwa (1368-1911)

Transformation of the China's political system in late imperial period (1368-1911)

ABSTRACT

During the late imperial era, China was ruled by two dynasties: the Ming (1368-1644) and the Qing (1644-1912). The state then underwent a transformation in a more autocratic direction. The position of the emperor was strengthened. The bureaucratic apparatus was subordinated to the monarch. The state also became more repressive towards its people.

Keywords: China, empire, authoritarianism, emperor, bureaucracy.

Chiny mogą poszczycić się jedną z najstarszych tradycji państwowych pośród krajów istniejących w dzisiejszym świecie. W trakcie swej długiej historii Chiny wypracowały oryginalne tradycje ustrojowe, które wywoływały zaniepokojenie w pozostałych regionach globu – także w Europie.

Chińskie doświadczenia polityczne były przez Europejczyków oceniane różnie. Część europejskich myślicieli widziała w rozwiązaniach zastosowanych w Cesarstwie Chińskim wzór do naśladowania. Wolter widział w państwie chińskim wolną od niedomagań i absurdów *ancien regime* oświeconą monarchię absolutną, czyli ustrój wedle filozofa idealny. Zupełnie inny punkt widzenia reprezentował Monteskiusz. Myśliciel dostrzegał w Chinach modelowy przykład orientalnej despotii, czyli systemu którego istotnym składnikiem są rządy terroru i strach przed władzą¹. Oba punkty widzenia skrajnie się od siebie różnią i prezentują zmianę postrzegania cesarstwa przez europejskie elity intelektualne. Europejczycy początkowo przyjmowali raczej optykę Woltera i podziwiali ustrój Chin - dostrzegali w nim rozwiązania progresywne, które warto zastosować na własnym gruncie. Później pod wpływem głębokiej transformacji

¹ Patrz szerzej: K. Seitz, *Chiny. Powrót olbrzyma*, Warszawa 2008, s. 66-69.

społeczno gospodarczej czasów przełomu XVIII/XIX w. widzieli już przede wszystkim wzór obskurantyzmu, ustępujący rodzimym rozwiązaniom.

Zmieniający się stosunek Europejczyków do chińskich tradycji ustrojowych nie wynikał tylko z transformacji jaką przechodził Świat Zachodni. Procesy zmian politycznych następowały również w Chinach. Jak zauważył Jacques Gernet, francuski sinolog, cesarskie Chiny uchodzą w świecie zachodnim za przykład odwieczności, niezmienności i stałości². W powszechnym odczuciu historia Państwa Środka składa się kolejnych, postępujących po sobie podobnych dynastii, które jedynie odtwarzały wcześniejsze formy³. Wizja ta jest głęboko nieprawdziwa i stereotypowa. Imperium zmieniało się ustrojowo na przestrzeni wieków. Tradycyjny chiński system polityczny osiągnął swą dojrzałość za czasów dynastii Song (960-1279). Ostatecznie ukształtował się wówczas model państwa opierającego się na merytokratycznej, wywodzącej się z egzaminów, biurokracji. Stojący na czele państwa cesarz współrządził z aparatem urzędniczym, którego przedstawiciele stanowili dla niego przeciwwagę⁴. W przeciągu kilku następnych stuleci państwo uległo przeobrażeniom. Dynastie Yuan, Ming oraz Qing zbudowały państwo o bardziej autokratycznym charakterze.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie transformacji systemu politycznego cesarstwa chińskiego w dobie rządów trzech ostatnich dynastii (1279-1911). Zagadnienie systemu politycznego rozumiemy, jako *całokształt zorganizowanych, powtarzalnych form, reguł i instytucji służących uzgadnianiu współzależnych zachowań i działań społeczeństw państwowych (...) o interesach czasem zbieżnych, jak i sprzecznych wzajemnie*⁵. Autor stawia tezę, iż ustrój polityczny Chin uległ wówczas transformacji w duchu bardziej autokratycznym. Publikacja składa się z trzech części. W pierwszym fragmencie zostały opisane fundamenty cesarstwa oraz jego krótki zarys historyczny. W następnej części omówiono czynniki, które przyczyniły się do przeobrażenia państwa w kierunku bardziej despotycznym. W ostatnim fragmencie przedstawiono konkretne zmiany jakie wprowadzono ustroju politycznym późnego cesarstwa. W niniejszej pracy wykorzystano zróżnicowane metody badawcze - posłużono się przede metodą historyczną, instytucjonalno-prawną oraz porównawczą.

² J. Gernet, *Inteligencja Chin. Społeczeństwo i mentalność*, Warszawa 2008, s. 11.

³ *Ibidem*.

⁴ J. Gernet, *A History of Chinese Civilization*, Cambridge 1982, s. 303.

⁵ M. Gulczyński, *Panorama systemów politycznych świata*, Warszawa 2004, s. 38.

Podstawy ustrojowe imperium

Cesarstwo chińskie pojawiło się na arenie dziejów w 221 r. p.n.e. Zostało stworzone przez władcę leżącego na peryferiach chińskiego świata państwa Qin, króla Zhenga. W wyniku szeregu kampanii wojennych zjednoczył on Chiny pogrążone od szeregu stuleci w wojnach domowych. Na podbitym obszarze zbudował nowe państwo. Starożytnymi Chinami zarządzili królowie (*wang*), którzy byli głównie liderami klanu i sprawując władzę musieli liczyć się z wpływową rodową starszyzną⁶. Cesarstwo miało scentralizowany charakter. Na czele państwa stanął obdarzony, przynajmniej w teorii, absolutną władzą cesarz (*huangdi*). Jak zauważył John K. Fairbank, amerykański historyk i sinolog, cesarz Chin był jednocześnie zdobywcą, patriarchą, teokratycznym rytualistą, wzorem cnót etycznych, administratorem cesarstwa, wodzem naczelnym, prawodawcą i sędzią, a także patronem artystów⁷. Zarządzał państwem przy pomocy lojalnego wobec siebie aparatu urzędniczego dzielącego się na dwie części: cywilną oraz wojskową.

Imperium opierało się na bogatych fundamentach intelektualnych i licznych tradycji regulujących życie społeczno-polityczne - zarówno rodzimych jak i obcych. Mieczysław J. Kunstler wymienia łącznie 11 szkół filozoficznych: Ying i Yang, konfucjanistów/ruistów, legistów, motistów, logistów, taoistów, dyplomatów, eklektyków, rolników, pisarzy oraz wojskowych⁸. Dla funkcjonowania systemu politycznego imperium kluczowe znaczenia miały dwie z nich – legistów i konfucjanistów/ruistów.

Doktryna legizmu (*Fa Jiao*, co można przetłumaczyć jako „Szkółę Praw”). Jej głównymi przedstawicielami byli m.in. Gongsun Qiao, Shen Buhai, Xunzi, Han Fei, Shang Yang, czy Li Si. Istotnym elementem legizmu jest jego pragmatyczny charakter – wielu twórców tej doktryny było czynnymi politykami, aktywnie kształtującymi teraźniejszość i przyszłość Chin. Legizm odznaczał się także rewolucyjną postawą wobec zastałego porządku: jego przedstawiciele nie idealizowali przeszłości, zaś w najlepszym wypadku mieli do niej stosunek ambiwalentny. Han Fei uważał, że o historii nie można postrzegać w kategoriach rozwoju, bądź degeneracji, ale stale zmieniającego się środowiska do którego należy się dostosować⁹. Kluczowym zagadnieniem dla legistów była kwestia zbudowania silnego i efektywnego państwa¹⁰. W celu odpowiedniego zarządzania państwem należy posługiwać się trzema metodami: *fa* (prawo), *shi* (autorytet władzy), *shu* (techniki kontrolowania

⁶ M. Kuczyński, *Dzieje starożytnych Chin. Kroniki pierwszych dynastii*, Warszawa 2018, s. 94.

⁷ R. J. Smith, *The Qing Dynasty and Traditional Chinese Culture*, Lanham 2015, s. 90.

⁸ M. J. Kunstler, *Dzieje kultury chińskiej*, Warszawa 2008, s. 72-73.

⁹ Youngmin Kim, *A history of political thought*, Cambridge 2019, s. 59.

¹⁰ D. Zhao, *The confucian-legalist state. A new theory of chinese history*, Oxford 2015, s. 185.

administracji)¹¹. Stanowienie prawa powinno znajdować się wyłącznie w gestii absolutnego władcy¹².

Zwolennicy doktryny konfucjańskiej/ruistycznej prezentowali odmienny punkt widzenia. Doktryna ta ma bardzo długą historię. Jej początki sięgają działalności dworskich urzędników jeszcze w czasach królewskich. Kluczowe znaczenie w jej rozwoju odegrał Kong Zi (zwany w zlatynizowanej formie, jako Konfucjusz), filozof żyjący w latach 551-479 p.n.e. Jego dorobek intelektualny kontynuowali w następnych stuleciach liczni następcy, przede wszystkim Meng Zi (Mencjusz), czy Xunzi. Konfucjaniści reprezentowali bardziej konserwatywne spojrzenie na otaczający ich świat. Uważali, że bagatelizowana przez legistów przeszłość i stare wartości stanowią nadal istotny punkt odniesienia dla współczesnych. Zdaniem Konfucjusza i jego następców powinno się dążyć do zachowania najlepszych elementów dawnego porządku. Przekształcił feudalistyczny i rytualistyczny system pojęciowy w zbiór pojęć moralnych i estetycznych¹³. Konfucjusz postulował zastąpienie szlachectwa o charakterze rodowym, szlachectwem postawy moralnej¹⁴. Filozof dzielił społeczeństwo na dwie kategorie wynikające ze zdobytego wykształcenia i osiągniętej moralności. Na pierwszą kategorię składali się *Junzi* (co można przetłumaczyć, jako gentlemen). Na drugą *Xiaoren*, czyli prostacy. W myśl ruizmu człowiek może żyć jedynie w rodzinie, zaś ta istnieje jedynie w społeczeństwie¹⁵. Konfucjańscy myśliciele poświęcili wiele miejsca zagadnieniu bycia cnotliwym władcą. Polityka u konfucjanistów jest nierozdzielnie złączona z etyką. Jak pisał Konfucjusz: "Rządzenie jest czynieniem tego co właściwe"¹⁶. Dobry monarcha otacza się cnotliwymi urzędnikami¹⁷. Powinni zdobywać swoje stanowiska w wyniku osiągnięcia doskonałości, a nie z racji pochodzenia¹⁸. Konfucjusz radził urzędnikom, aby nie byli jedynie narzędziem w ręku władcy¹⁹. Zdaniem filozofa urzędnicy powinni pamiętać o tym, iż najważniejsza jest wierność moralnemu porządkowi, a nie bezmyślne wykonywanie nakazów władcy²⁰.

Synteza myśli legistycznej i konfucjańskiej stanowiła kluczowy element architektury doktrynalnej cesarstwa. Legizm odegrał kluczową rolę w budowie scentralizowanego państwa

¹¹ Youngmin Kim, *op. cit.*, s. 59.

¹² M. J. Kuenstler, *Pierwsze wieki...*, Warszawa 2007, s. 29.

¹³ K. Seitz, *op. cit.*, s. 40.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ M. J. Kunstler, *Sprawa Konfucjusza*, Warszawa 1983, s. 129.

¹⁶ Tan S. H., *Confucian politics*, [w:] *Routledgecurzon encyclopedia of Confucianism. Volume 1*, Yao Xinzhong (red.), Nowy Jork 2013, s. 95.

¹⁷ Kunstler M.J., *Sprawa...*, s. 131.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ J. Porter, *Imperial China 1350-1900*, Lanham 2016, s.

²⁰ *Ibidem*.

oraz ukształtowaniu instytucji cesarza. Konfucjanizm wywarł istotny wpływ na ewolucję państwowej biurokracji w duchu merytokratycznym. Jak zauważa Zhao Dingxin (chińsko-amerykański socjolog) cesarstwo zarządzało społeczeństwem stosując legistyczne metody, zarazem poszukując swej legitymizacji w konfucjanizmie²¹.

Ustrój polityczny imperium korzystał także z innych, aniżeli jedynie rodzime wzorców. Wielką karierę w Państwie Środka zrobił buddyzm, stając się jednym najpopularniejszych w społeczeństwie systemów religijnych. Monarchowie z dynastii Qing byli zainteresowani buddyjską koncepcją *cakravartin* - władcy, który poprzez swoje rządy przybliży ludzkość do zbawienia²². Szeroki impakt na ustrój polityczny cesarstwa miały rządy ludów koczowniczych. Państwo Środka było rządzone przez obce ludy – Mongołowie założyli dynastię Yuan (1279-1368), zaś Mandżurowie dynastię Qing (1644-1912). Koczownicy adaptowali chińskie tradycje polityczne na własne potrzeby, ale zarazem sami je aktywnie kształtowali pod kątem swych doświadczeń. Rządy koczowników mocno oddziaływały na funkcjonowanie późnego imperium.

Analizując pokrótce dzieje cesarstwa należy stwierdzić, iż mówimy właściwie o trzech cesarstwach. Pierwsze cesarstwo istniało w latach 221 p.n.e. - 220 n.e. Składały się na nie panowania dwóch dynastii – Qin (221 p.n.e. - 206 p.n.e.) oraz Han (206 p.n.e. - 220 n.e.). Chiny zostały zjednoczone oraz zbudowano fundamenty ustroju politycznego cesarstwa w postaci syntezy legizmu i konfucjanizmu/ruizmu. Po upadku dynastii Han, państwo pograżyło się na prawie cztery stulecia w wojnach domowych. Drugie cesarstwo funkcjonowało w latach 581-1279. W jego ramach cesarstwem rządziły głównie trzy dynastie: Sui (581-618), Tang (618-907) oraz Song (960-1279). W tym długim okresie nastąpiło uformowanie się systemu politycznego imperium w takiej formie w jakiej jest on powszechnie znany – monarchii wspieranej przez merytokratyczną pochodzącą z egzaminów biurokrację. Za rządów dynastii Song ukształtowało się państwo o stopniu scentralizowania jeszcze w dziejach Chin niespotykanym²³. Rozbudowano aparat biurokratyczny. W trakcie rządów cesarz Huizonga (1101-1126) politykę dynastii realizowało ok. 50 000 urzędników²⁴. Jednocześnie lata rządów tej dynastii były najbardziej pluralistycznym okresem w dziejach cesarstwa. Rozbudowana w omawianym czasie biurokracja stanowiła istotne wyzwanie dla cesarzy. Najważniejsze decyzje zapadały po naradach w trakcie których wyrażano bardzo różne poglądy, przy czym

²¹ Dingxin Zhao, *op. cit.*, s. 292.

²² R. J. Smith, *op. cit.*, s.

²³ J. Gernet, *A History...*, s. 303.

²⁴ D. Kuhn, *The age of confucian rule. The Song transformation of China*, Cambridge, Massachusetts 2011, s. 123.

cesarz sankcjonował jedynie te pomysły, które znalazły poparcie większości urzędników w ostatniej instancji²⁵. W dobie Songów wysocy urzędnicy wręcz przyćmiewali cesarza²⁶. Kres rządów dynastii Song położyły najazdy stepowych koczowników ze szczególnym uwzględnieniem Mongołów, którzy w drugiej połowie XIII w. podbili całe Chiny. Założyli dynastię Yuan, która rządziła dość krótko, gdyż ok. 100 lat. Rządy mongolskie zakończyło powstanie chłopskie w połowie XIV w. Funkcjonowanie późnego cesarstwa przypada na lata 1368-1912. Są to czasy dwóch dynastii: rdzennie chińskiej dynastii Ming (1368-1644) oraz mandżurskiej Qing (1644-1912). Za czasów dwóch ostatnich dynastii ustrój polityczny imperium uległ transformacji w duchu bardziej autokratycznym.

Przyczyny zmian politycznych za czasów późnego cesarstwa

Korzeni transformacji systemu politycznego cesarstwa, jaka nastąpiła w dobie dwóch ostatnich dynastii należy szukać jeszcze w wydarzeniach XI i XII stulecia. Był to okres obfitujący w liczne oraz dalekosiężne turbulencje. Ponadto rządzące wówczas państwem elity dokonały głębokiej przebudowy ustroju.

Jak zauważono powyżej rządząca w latach 960-1279 dynastia Song przeprowadziła wiele zmian w ramach porządku politycznego imperium. Po pierwsze, dynastia złamała potęgę rodowej arystokracji. Stworzono państwo, którego elitę tworzyli odtąd pochodzący z egzaminów urzędnicy. Po drugie, ukształtowała także bardziej rozbudowane instytucjonalnie oraz ściślej scentralizowane państwo. Po trzecie, wzmocniona została rola cesarza. Wzrosła rola monarchy przy tworzeniu dekretów. Za poprzedniej dynastii kluczową rolę w tej materii odgrywali urzędnicy. Rozporządzenia były przygotowywane przez cesarski sekretariat. Następnie trafiały do cesarza, który je przeglądał, nanosił (jeśli miał taką wolę) poprawki i ostatecznie podpisywał. Następnie nowe prawo było ogłaszane. Za czasów dynastii Song ten mechanizm uległ zmianie. Dekrety wciąż przygotowywali urzędnicy, lecz zostali oni zobowiązani do przedstawiania cesarzowi wstępnego projektu dekretu oraz prezentowali szereg opinii odnośnie porady sobie z omawianym tematem. Podczas audiencji cesarz podejmował decyzję. Następnie główny minister tworzył dekret zgodny z punktem widzenia monarchy. Znaczenie władcy wzrosło również pod względem symbolicznym. Za czasów dynastii Tang w trakcie audiencji dworskich główny minister mógł siedzieć przy cesarzu i raczyć się herbatą, natomiast w czasach Songów musiał stać w trakcie audiencji u monarchy²⁷. W rezultacie

²⁵ J. Gernet, *A History...*, s. 303.

²⁶ *Ibidem*, s. 305.

²⁷ Por. Chien Mu, *Traditional government in imperial China. A critical analysis*, Hongkong 2000, s. 69-70.

uksztaltowano narzedzia, które w rękach autokratycznych władców mogło być użytecznym narzędziem do realizowania powziętej przez nich polityki. Cesarze z dynastii Song takich możliwości nie nadużywali. Przeciwnie, kultura polityczna cesarstwa dynastii Song odznaczała się znacznym pluralizmem. Niemniej późniejsi władcy Państwa Środka takich oporów już często nie mieli.

Bardzo istotny wpływ na transformację systemu politycznego późnego cesarstwa miały rządy ludów obcych. Cywilizacja chińska od swego zarania koegzystowała z plemionami koczowniczymi. Ludy stepowe nierzadko najeżdżały Państwo Środka. Nierzadko udawało się im opanować jego fragmenty, np. w północnych Chinach lud Toba stworzył Państwo Wei (386-535), a Dżurdżeni państwo Jin (1125-1234). W czasach późniejszych koczownikom dwukrotnie udało się podbić całe Chiny – Mongołowie powołali dynastię Yuan (1279-1368), a Mandżurowie dynastię Qing (1644-1912). Plemiona koczownicze uprawiały inny styl życia, niż Chińczycy. Były to społeczności pasterskie i silnie zmilitaryzowane. Od przywódcy wymagano czynnej partycypacji w działaniach wojennych²⁸. Miało to odwzorowanie w życiu politycznym - na ich czele często stawiali wojowniczy, charyzmatyczni, asertywni, a niekiedy wręcz despotyczni przywódcy np. Temudżyn (Mongołowie), Aguda (Dżurdżeni), czy Nurchaczy (Mandżurowie). Ludy stepowe osiągnęły władzę w Chinach drogą podboju, często bardzo krwawego: gdy w 1212 r. Mongołowie zdobyli Pekin, wymordowali wszystkich jego mieszkańców, a samo miasto spalili²⁹. Koczownicy byli najeźdźcami. Nawet uwzględniając fakt, że stopniowo podlegali procesom sinizacji, to mieli świadomość przejęcia władzy nad Chinami z zewnątrz posługując się przemocą. Chcąc utrzymać się u władzy musieli często posługiwać się metodami represyjnymi. Za rządów dynastii Yuan aparat biurokratyczny państwa osiągnął jeszcze większy stopień kompleksowości oraz uległ dalszemu scentralizowaniu³⁰. Bardzo istotną rolę w polityce Mongołów odgrywały kwestie bezpieczeństwa. W tym celu militaryzowano życie polityczne m.in. poprzez nadaniu wielu uprawnień odpowiedzialnemu za sprawy wojskowe Biura ds. Wojskowych³¹. Dynastia Yuan prowadziła politykę swoistego *apartheidu* i podzieliła ludność Państwa Środka pod względem etnicznym na cztery kategorie. Na samej górze drabiny społecznej znajdowali się Mongołowie, następnie ludy uznane przez nich za sojuszników (m.in. ludy tureckie oraz Tunguci). Na trzecim miejscu sytuowali się mieszkańcy północnych Chin (Chińczycy Han i m.in. Dżurdżeni), zaś na

²⁸ R. J. Smith, *op. cit.*, s. 90.

²⁹ C. P. Fitzgerald, *Chiny. Zarys Historii Kultury*, Warszawa 1974, s. 414.

³⁰ F. W. Mote, *Imperial China 900-1800*, Harvard 2003, s. 477.

³¹ *Ibidem*, s. 479.

samym dole mieszkańcy Chin południowych³². Mongołowie zupełnie nie ufali Chińczykom i pragnęli ograniczyć ich partycypację w rządzeniu imperium do absolutnego minimum. Panujący od połowy XVII w. Mandżurowie korzystali w pewnej mierze z doświadczeń mongolskich.

Rządząca pomiędzy Mongołami i Mandżurami dynastia Ming (1368-1644) miała charakter rdzenny. Wygnała Mongołów z Chin, zaś jej relacje z północnym sąsiadem były często napięte. Zarazem jednak przejęli do dynastii Yuan część mongolskich rozwiązań i tradycji przejawiających się m.in. w bardziej despotycznym rządzeniu państwem³³. Cesarz Hongwu - założyciel dynastii, człowiek który wywarł wielki wpływ na jej kształt - panował nad cesarstwem w sposób despotyczny, który przypominał bardziej rządy mongolskiego chana, niż konfucjańskiego monarchę. Został on ukształtowany przez brutalne rządy dynastii Yuan³⁴.

Charakter poszczególnych dynastii był często kształtowany przez sposób w jaki dochodziły do władzy. Dynastie tworzące późne cesarstwo – Yuan, Ming i Qing – doszły do władzy w bardzo gwałtowny sposób, pokonując swoich rywali w wyniku militarnego starcia. Zwycięstwo w wojnie dawało tym dynastiom bardzo silną legitymizację do rządzenia państwem³⁵.

Zmiany w ustroju za rządów dynastii Ming i Qing

Za czasów panowania dwóch ostatnich dynastii cesarskich przeprowadzono szereg zmian w ramach systemu politycznego cesarstwa. Wpłynęły one na kształt oraz funkcjonowanie państwa nadając mu bardziej autokratyczny charakter.

Specyficznym elementem zarządzania imperium w omawianym okresie (zapoczątkowany jeszcze przez Mongołów) było przekonanie elit, że w celu zarządzania tak rozległym terytorium wymaga wyznaczenia wyraźnych linii separujących od siebie pałac i biurokrację, społeczność cywilną oraz wojsko, poszczególne grupy etniczne, a także różne środowiska i koterie wewnątrz samej biurokracji³⁶. Było to zastosowanie zasady znanej w świecie zachodnim, jako reguła *divide et impera*. Praktykowanie jej pozwalało panującej w danym momencie dynastii na umocnienie własnej pozycji.

W epoce późnego cesarstwa nastąpiła aprecjacja znaczenia monarchy. Jak wspomniano wyżej, pozycja cesarza stopniowo wzrastała i we wcześniejszych stuleciach. Niemniej

³² J. W. Dardess, *Governing China 150-1850*, Indianapolis 2010, s. 63-64.

³³ M. Wood, *Chiny. Portret Cywilizacji*, Warszawa 2022, s. 312.

³⁴ J. Waterson, *Defending Heaven. China's Mongol Wars 1209-1370*, London 2022, s. 198.

³⁵ J. W. Dardess, *op. cit.*, s. 53.

³⁶ *Ibidem*.

w czasach dwóch ostatnich dynastii proces ten uległ dokończeniu. Autokratyczni władcy zdarzali się i wcześniej, aczkolwiek za rządów dynastii Ming oraz Qing takie postawy zdarzały się częściej. Cesarz Hongwu - założyciel dynastii Ming - w 1380 r. zlikwidował stanowisko stojącego na czele centralnej biurokracji kanclerza i zaprowadził rządy osobiste³⁷. Dążył do tego, aby ściśle podporządkować swojej woli urzędnicze elity. W konsekwencji cesarz poddał państwową elitę w latach 1380-1395 surowej czystce³⁸. Pochłonęła ona ok. 40 000 ofiar³⁹. Następcy twórcy dynastii m.in. Yongle, Xuande, Zhengde, czy Jiajing także rządili autokratycznie.

Proces wzrostu roli monarchy na politycznej scenie cesarstwa był kontynuowany po przejęciu władzy przez mandżurską dynastię Qing w połowie XVII stulecia. Mandżursko-chińskim cesarzom sprzyjał układ sił wewnątrz imperialnej elity w ramach której rywalizowały ze sobą mandżurska arystokracja, chińskie elity urzędnicze oraz eunuchowie. Ambitnym monarchom stwarzało to warunki do umocnienia własnej pozycji. Cesarz Kangxi (1661-1722) umiejętnie wspierał najwyższych przedstawicieli aparatu urzędniczego w kontrze do mandżurskiej arystokracji. W tym celu wzmocnił znaczenie Wielkiego Sekretariatu, tradycyjnego chińskiego urzędu skupiającego instytucje władzy wykonawczej⁴⁰. Cesarz Yongzheng (1722-1735) wzmacniał rolę Wewnętrznego Dworu, ponieważ ten organ składał się z bezpośrednich sług cesarza i tym samym w mniejszym stopniu podlegał biurokratycznym procedurom⁴¹. Natomiast w 1730 r. cesarz powołał do życia Wielką Radę⁴². Był to organ etnicznie głównie mandżurski i o wojskowym przeznaczeniu⁴³. Od czasów cesarza Yongzhenga i Qianlonga do niemal końca dynastii imperialny autorytet wspierał się na tej instytucji⁴⁴.

Autokratyczne dążenia dwóch ostatnich dynastii wpływały istotnie na kształt aparatu urzędniczego cesarstwa. Charakterystycznym elementem tego okresu na tej płaszczyźnie było działanie na rzecz jeszcze większego scentralizowania państwa⁴⁵. Dochodząca do władzy w połowie XIV stulecia dynastia Ming w znacznej mierze przejęła szkielet instytucjonalny państwa po rządach Mongolskich. Sekretariat odpowiadał za bieżące zarządzanie państwem⁴⁶. Podlegało mu sześć ministerstw personelu, finansów, rytów, wojny, sprawiedliwości oraz prac

³⁷ Chien Mu, *op. cit.*, s. 91

³⁸ T. Brook, *The Troubled Empire. China in the Yuan and Ming Dynasties*, Cambridge 2013, s. 90.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ F. W. Mote, *op. cit.*, s. 893.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*, s. 895.

⁴³ J. Porter, *op. cit.*, s. 156.

⁴⁴ F. W. Mote, *op. cit.*, s. 895.

⁴⁵ Ch. O. Hucker, *China's Imperial Past. An Introduction to Chinese History and Culture*, Stanford 1975, s. 307.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 308.

publicznych⁴⁷. Za sprawy wojskowe odpowiedzialne była Główna Komisja Wojskowa, zaś głównym organem kontrolnym Główne Biuro Nadzoru⁴⁸. Wraz z okrzepnięciem dynastii pojawiły się zmiany. W 1380 r. cesarz Hongwu zlikwidował stanowisko stojącego na czele Sekretariatu kanclerza. Monarcha rządził państwem osobiście⁴⁹. Na początku XV w. zdecydowano się na reformę rządu i częściową odbudowę instytucji koordynującej jego pracę. Powstał wówczas Wielki Sekretariat na którego czele stała grupa urzędników (od dwóch do sześciu) wywodzących się z Akademii Hanlin⁵⁰. Instytucja ta nie była jednak – pomijając schyłkowy okres dynastii - równorzędnym partnerem dla władcy⁵¹.

Kształt administracji państwowej za czasów dynastii Qing stanowił syntezę tradycji chińskich i stepowych. W centrum życia państwowego znajdowały się dwie główne instytucje, które w jakiejś mierze ze sobą rywalizowały i się równoważyły – monarchowie korzystali z tej sytuacji wzmacniając własną władzę. Po dynastii Ming przejęto Wielki Sekretariat, któremu podlegało Sześć Ministerstw: personelu, finansów, rytów, wojny, sprawiedliwości oraz prac publicznych⁵². Utworzona w 1730 r. Wielka Rada była, jak wspomniano wcześniej, skupiała przedstawicieli mandżurskiej arystokracji i chińskich urzędników wysokiej rangi doradzających monarsze w sprawach kampanii wojennych⁵³. Połowa stanowisk cywilnych w administracji była przeznaczona dla Mandżurów, zaś druga dla Chińczyków⁵⁴. Jednocześnie kluczową rolę w życiu politycznym cesarstwa pełniła mandżurska rodowa arystokracja. To jej przedstawiciele pełnili najwyższe zaszczyty w państwie. Jak zauważył Zou Rong, chiński nacjonalista i działacz antymandżurski, w ramach Wielkiego Sekretariatu pracowało u schyłku XIX stulecia blisko trzykrotnie więcej Mandżurów, niż Chińczyków⁵⁵.

Państwo w czasach późnego cesarstwa stało się bardziej autorytarne i represyjne. Co prawda Mandżurowie ulegli schińszczeniu w większym stopniu aniżeli Mongołowie, jednakże tak jak i oni doszli do władzy nad cesarstwem w wyniku podboju. Byli najeźdźcami i chcąc utrzymać władzę musieli poddać chińskie społeczeństwo kontroli. Służył temu system segregacji etnicznej, który oddzielał chińskich poddanych od mandżurskich elit. Cesarz Qianlong w 1740 r. rozbudował system *Baojia* – system administracyjno-prawny służący

⁴⁷ Chien Mu, *op. cit.*, s. 92.

⁴⁸ Ch. O. Hucker, *op. cit.*, s. 308-309.

⁴⁹ Chien Mu, *op. cit.*, s. 95.

⁵⁰ Ch. O. Hucker, *op. cit.*, s. 309.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² R. J. Smith, *op. cit.*, s. 99.

⁵³ J. Porter, *op. cit.*, s. 156.

⁵⁴ C. P. Fitzgerald, *op. cit.*, s. 514-515.

⁵⁵ Chien Mu, *op. cit.*, s. 134.

kontroli ludności⁵⁶. W jego ramach przedstawiciele lokalnych wspólnot miały się wzajemnie kontrolować: informować władze o wykroczeniach i przestępstwach⁵⁷. Dynastia Qing surowo karała przejawy nieprawomyślności. Cesarz Qianlong jest odpowiedzialny za kampanię cenzorską wymierzoną w dzieła – a także żyjących twórców – które były niezgodne z konfucjańską ortodoksją oraz wyrażające krytykę wobec ludów koczowniczych⁵⁸. W latach 1774-1789 państwo umieściło na indeksie pism zakazanych blisko 171 000 tekstów - 1320 dzieł całkowicie zniszczono⁵⁹. Autorów skazywano na śmierć, wygnanie, konfiskatę dóbr, czy pracę przymusową⁶⁰.

Podsumowanie

Cesarstwo Chińskie w toku swych długich dziejów nie było tworem niezmiennym. Przeciwnie – doświadczało na przestrzeni wieków głębokich transformacji ustroju politycznego.

Szczególnie istotne w skutkach były zmiany polityczne, które miały miejsce za rządów dwóch ostatnich dynastii cesarskich: Ming (1368-1644) i Qing (1644-1912). W ciągu rządów tych dynastii państwo uległo transformacji w kierunku bardziej autokratycznym. Wzmocnieniu uległa pozycja cesarza. Aparat biurokratyczny uległ podporządkowania monarsze. Państwo stało się również bardziej represyjne wobec swoich poddanych.

Ukształtowaniu się bardziej despotycznego państwu towarzyszyło także zwrócenie się cesarstwa ku bardziej obskuranckim wzorcom kulturowym. Gdy cesarz Qianlong prześladował intelektualistów w Europie trwała rewolucja naukowa związana z Oświeceniem. W ciągu kilku kolejnych dekad miało dojść do zderzenia Chin z europejskimi mocarstwami, które Państwo Środka przegra. Porażki z rąk Europejczyków przyczynią się do upadku systemu cesarskiego.

Bibliografia

Publikacje zwarte:

Brook T., *The Troubled Empire. China in the Yuan and Ming Dynasties*, Cambridge 2013.

Dardess J.W., *Governing China 150-1850*, Indianapolis 2010.

Fitzgerald C. P., *Chiny. Zarys Historii Kultury*, Warszawa 1974

Gernet J., *A History of China Civilization*, Cambridge 1982.

Gernet J., *Inteligencja Chin. Społeczeństwo i mentalność*, Warszawa 2008.

⁵⁶ R. J. Smith, *op. cit.*, s. 919.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ M. J. Kunstler, *Sprawa...*, s. 272.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Ibidem*.

- Gulczyński M., *Panorama systemów politycznych świata*, Warszawa 2004.
- Hucker C. O., *China's Imperial Past. An Introduction to Chinese History and Culture*, Stanford 1975.
- Kim Y., *A history of political thought*, Cambridge 2019.
- Kuczyński M., *Dzieje starożytnych Chin. Kroniki pierwszych dynastii*, Warszawa 2018.
- Kuhn D., *The age of confucian rule. The Song transformation of China*, Harvard 2011.
- Kunstler M. J., *Dzieje kultury chińskiej*, Warszawa 2008.
- Kunstler M. J., *Sprawa Konfucjusza*, Warszawa 1983.
- Mote F. W., *Imperial China 900-1800*, Harvard 2003.
- Mu C., *Traditional goverment in imperial China. A critical analysis*, Hongkong 2000.
- Porter J., *Imperial China 1350-1900*, Lanham 2016.
- Seitz K., *Chiny. Powrót olbrzyma*, Warszawa 2008.
- Smith R. J., *The Qing Dynasty and Traditional Chinese Culture*, Lanham 2015.
- Waterson J., *Defending Heaven. China's Mongol Wars 1209-1370*, London 2022.
- Wood M., *Chiny. Portret Cywilizacji*, Warszawa 2022.
- Zhao D., *The confucian-legalist state. A new theory of chinese history*, Oxford 2015.

Publikacje zbiorowe:

- Tan Soor-Hoon, *Confucian politics*, [w:] *Routledgecurzon encyclopedia of Confucianism. Volume 1*, praca pod redakcją Yao Xinzonga, Nowy Jork 2013, s. 95.

ABSTRAKT

W czasach późnego cesarstwa Chiny były rządzone przez dwie dynastie: Ming (1368-1644) oraz Qing (1644-1912). Państwo uległo wtedy transformacji w kierunku bardziej autokratycznym. Wzmocnieniu uległa pozycja cesarza. Aparat biurokratyczny uległ podporządkowania monarsze. Państwo stało się również bardziej represyjne wobec swoich poddanych.

Słowa klucze: Chiny, cesarstwo, autorytaryzm, cesarz, biurokracja.